

DROBCI IZ SPOMENIŠKEGA VARSTVA V ŠKOFJI LOKI

(Tri neizvedene adaptacije in cestna varianta)

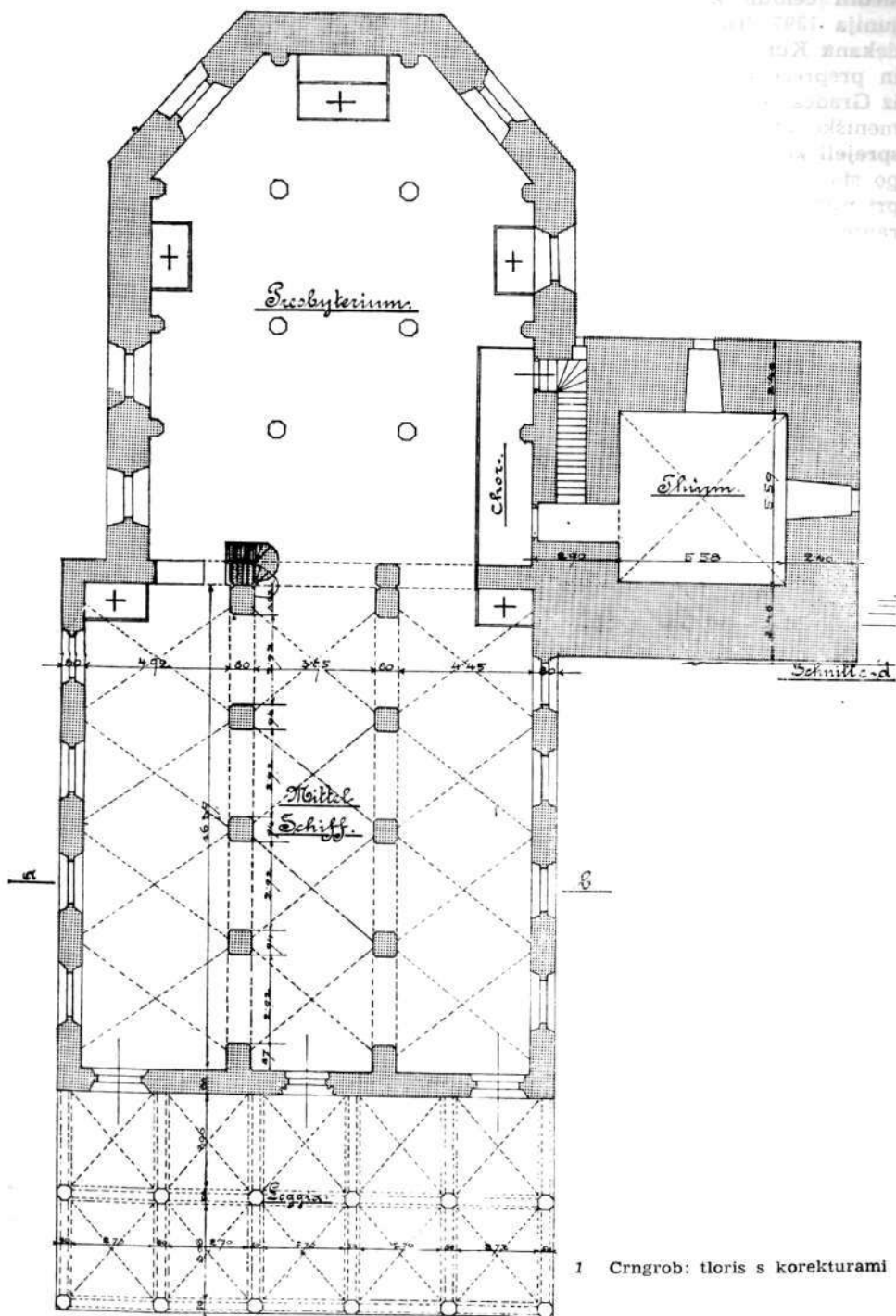
Spirala razvoja se neizprosno odvija kot neskončen vijak, in ko se nekje obrnemo, se nam zdijo problemi, ki so bili nekoč zamotani, silno enostavni in takoj razrešljivi. Mislimo na čuvanje kulturne dediščine v polpreteklem času. Gre za tri neizvedene adaptacije: v Crngrobu, pri farni cerkvi v Škofji Loki in na loški mestni hiši na »Placu«. Nesporno je, da so dananšnji rezultati pri teh stavbah zadovoljivi, ponekod celo pohvalni, kmalu pa bi bilo drugače in bi bili ti spomeniki iznakaženi. Kot aplikat našim »odkritjem« smo dodali še nekaj vrstic o predvojnem urbanističnem planu, načrtu (saj terminologija še ni bila dokončna) oziroma o cestni varianti skozi Škofjo Loko. Pričujoči zapis ni antologija spomeniškega varstva na loškem ozemlju, ampak je le prispevek k poznavanju težav, ki so spremljale uveljavitev spomeniškovarstvene ideje od stopnje ljubiteljstva do organiziranega varstva kulturne dediščine.

Že sredi 19. stoletja so bili na loškem ozemlju prisotni vplivi historičnih slogov. V slikarstvu in kiparstvu (oltarji) je bil največji pobudnik novih tokov podobar Janez Gosar, v stavbarstvu pa Janez Krstnik Molinaro. O obeh smo v Loških razgledih že pisali, povejmo pa še enkrat, da sta se oba še vedno znala podrediti tudi drugim stilnim tokovom, na katere sta naletela pri adaptacijah, predvsem gotiki. Molinarijeva lopa v Crngrobu je prava mojstrovina, ki temu kompleksu ničesar ne odvzema, kvečjemu ga zaključuje¹.

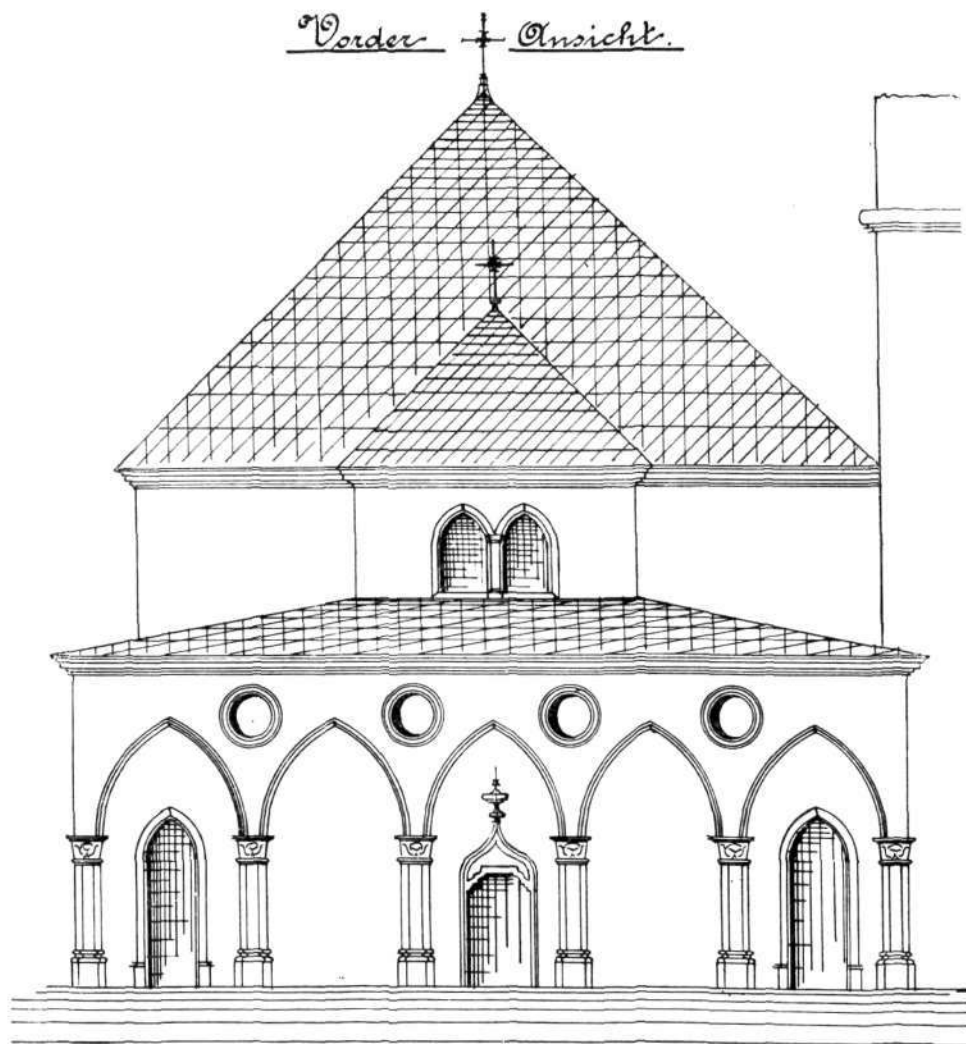
Drugačno počutje pa je nastopilo ob koncu 19. stoletja. Ljubljanski potres je slovenske gradbene razmere močno razgibal. Razna podiranja, kot posledice potresa, so sprožila tudi druge nepotrebne podiralske in adaptatorske ideje, čeprav so le redki arhitekti znali ponuditi za tisti čas res smeje, dobre in nove ideje.

Prvo tako neumestno, kar grozljivo adaptacijo pogledjmo v Crngrobu. V nadškofijskem arhivu in v Ljubljani hranijo nadštarnik prezidave crngrobske cerkve iz leta 1897, delo Franca Faleschinija.² Spise k načrtom sem iskal v nadškofijskem arhivu in v Stari Loki, vendar zaman. Prav letos pa je arhiv SRS prevzel spise Centralne komisije za varstvo spomenikov na Dunaju, ki zadevajo naše dežele, in tu sem našel tudi zapisano, kako so zadeve potekale.³ Povzemimo na kratko. Po poročilu ravnatelja Obrtne šole v Ljubljani Ivana Šubica z dne 4. aprila 1897 je razvidno, da so pričeli popotresno renovacijo cerkve v Crngrobu. Stavba sicer ni bila bistveno poškodovana, potrebna pa je bila obnove, za katero se je Šubic bal, da ne bo potekala po spomeniškovarstvenih načelih. Sporočil je na Dunaj, da je konservator kanonik Flis resigniral na svojo službo, zato mogoče na Dunaju niti ne vedo, kaj nameravajo preobraziti v Crngrobu. Kot podpredsednik Društva za krščansko umetnost

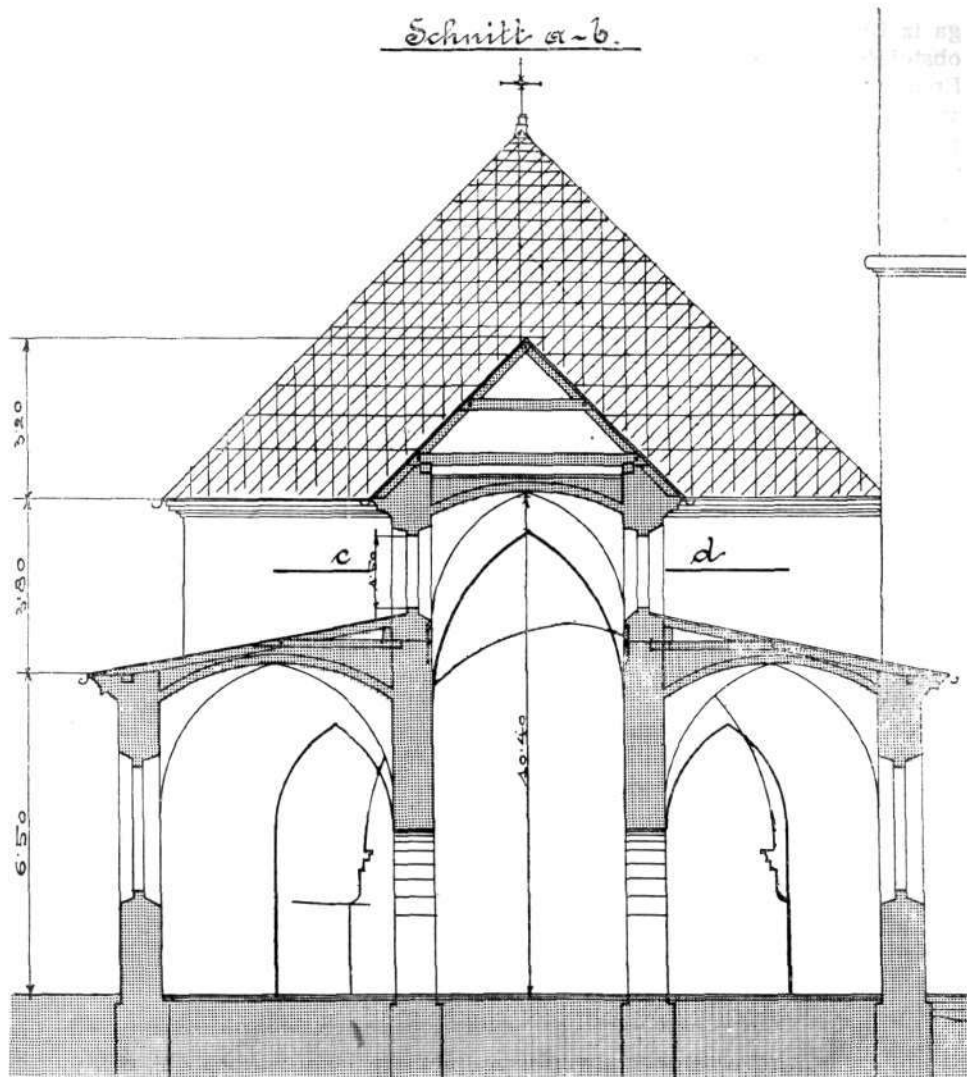
Gründriss.

na Kranjskem se mu je tako zdelo potrebno, da je obvestil Dunaj. Ne bomo sledili celotni korespondenci, pogledimo le še njegovo poročilo z dne 15. junija 1897. Tu je Šubic opisal stanje stavbe in brezobzirne načrte, ki so dekanu Kumru v Stari Loki ugajali. Nastopila pa sta dva bistvena zaviralna in preprečevalna elementa. Prvi je bil denar, drugi pa konservator Graus iz Gradca, ki si je stavbo ogledal in dal instrukcije, kako naj se stavba spomeniško obnovi. Zaradi pomanjkanja denarja so se na Fari le uklonili in sprejeli konservatorjeva navodila, čeprav je Šubic zapisal, da bo obnavljanje po starem, odkrivanje fresk, itd., za ljudi zelo nepopularno delo in bo zato pri njih težko dobiti denar za take posege. Toplo je priporočal subvencioniranje del.

2 Crngrob: prerez stavbe, bazilikalna ladja

3 Crngrob: pogled z zahoda na bazilikalno dvignjeno srednjo ladjo

Poglejmo, kakšna naj bi bila adaptirana stavba. Iz prezbitereja bi se moral umakniti oltar, ki pač po takratnem okusu ni bil parni. V ladji bi ostala le skrajni levi in desni oltar, ne vemo pa, ali bi stari oltarji ostali ali pa bi jih zamenjali z novimi. Zunanjščina bi dobila bolj »gotško« podobo, ker bi prezbiterej imel enotno streho, ladja pa bi dobila bazilikalen videz. Srednji del troladijskega prostora bi povišali in dobili bi samostojno streho; obe stranski ladji pa pultno streho, ki bi se nadaljevala tudi nad lopo. Zvonik bi izgubil lepo baročno kapo in bi bil neogotsko šilasto zaključen (sl. 1—5).

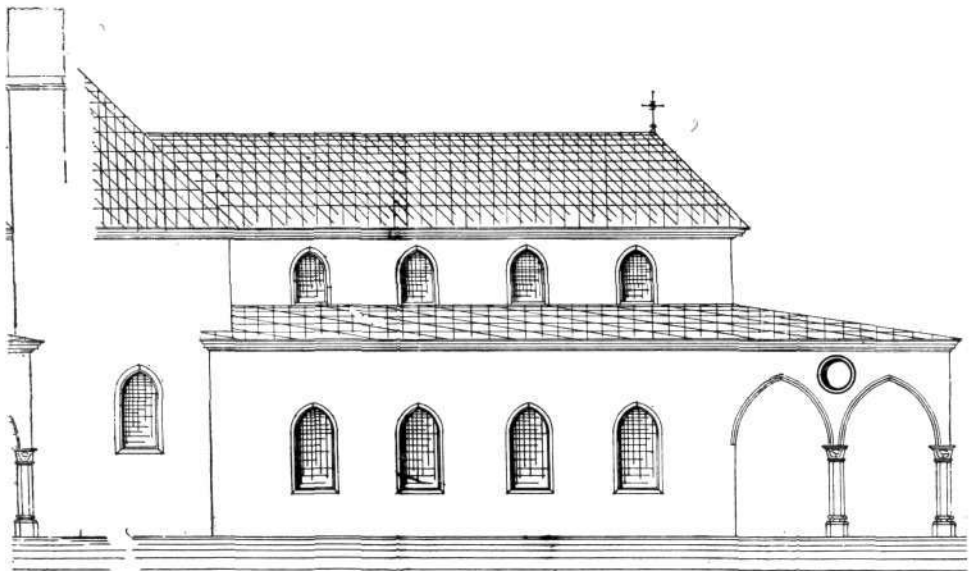
Podobno adaptacijo naj bi izvedli pri župni cerkvi v Škofji Loki.⁴ Podjetni župnik Avguštin Šinkovec je leta 1904 najel arhitekta Karla Holinske-

ga iz Ljubljane, da si je cerkev ogledal, jo zmeril in izdelal podrobne načrte obstoječega stanja. Ti načrti niso ohranjeni, vsaj za sedaj ne vemo zanje. Prenoviti so nameravali vso stavbo znotraj, na zahodu pa jo podaljšati vsaj za eno travejo. Nekaj časa so glede na takratno število župljanov in vernikov načrtovali celo podaljšanje za dve traveji. Leta 1905 se je župnik pričel dopisovati s »specialnim arhitektom za krščansko umetnost« in mestnim stavbnim mojstrom v Gradcu Hansem Pascherjem. Ta se je ustalil v Gradcu in se je ukvarjal predvsem s sakralno arhitekturo. Zgradil je preko 52 cerkva, tudi pri nas na Štajerskem in Primorskem. Kot nam najbližjo naj omenimo le cerkev na Viču pri Ljubljani. Ukvarjal se je tudi z notranjo cerkveno opremo (oltarji v mariborski stolnici).

Pascher je (po Holinskijevih predlogih) leta 1905 sam izdelal načrte obstoječega stanja stavbe. Ti načrti so ohranjeni na Zavodu SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine v Ljubljani.⁵ Z letom 1906 pa so datirani Pascherjevi načrti popolne neogotske preobleke loške župne cerkve.

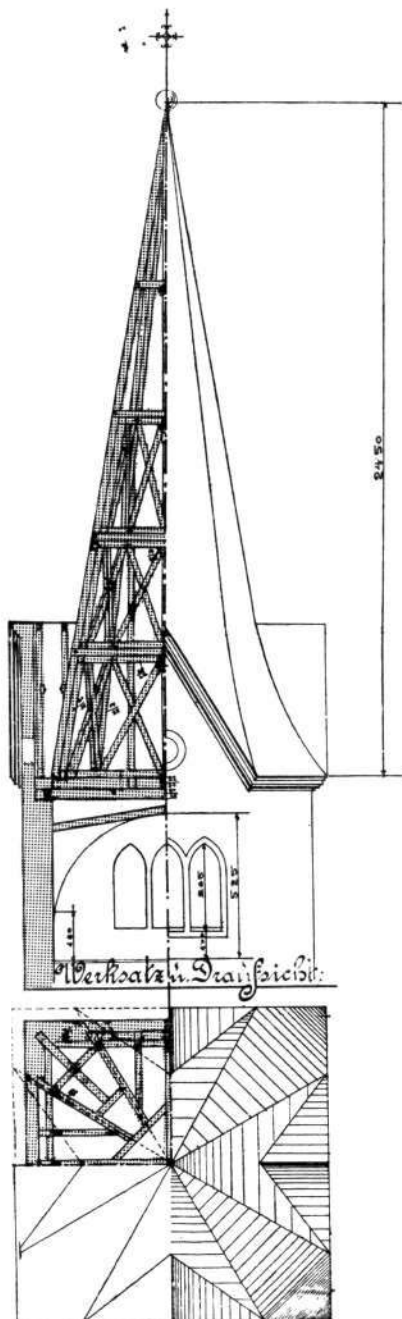
Župnik je zaprosil občino za odstop pribl. 34 m² zemljišča pred zahodno cerkveno fasado. Tri metre pred cerkvijo na zahodu je bil prostor že cerkven, saj je tam včasih stala cerkvena lopa čez vso širino fasade; leta 1870 so jo odstranili in zgradili sedanji manjši vhodni del. Občinski odbor je na seji 22. junija 1906 teh 34 m² sveta brezplačno podaril za razširjenje cerkve in naročil županstvu, naj s cerkvenim predstojništvom uredi zemljeknjižni prepis.

Za gradbeno dovoljenje pa župnik ni zaprosil občine, ampak okrajno glavarstvo v Kranju, ker je šlo za takoimenovano konkurenčno obravnavo. Pri taki vrsti pridobitve gradbenega dovoljenja je del stroškov nosila svetna oblast, ki bi jih v primeru občinskega gradbenega dovoljenja ne bila dolžna prispevati. Kakor hitro bi župnik dobil gradbeno dovoljenje za podaljšek, bi ustanovil »Društvo za podaljšanje in popravo župne cerkve«, ki bi vodilo

4 Crngrob: pogled na severno pročelje

Schnitt u. Ansicht:

5 Crngrob: načrt zvonika

predvsem finance in odkupilo nasproti glavnemu cerkvenemu vhodu stoječo Birollovo hišo. To hišo bi podrli in tako pridobili večji trg pred cerkvijo. Ta prostor bi potem župnija odstopila občini kot javen prostor.

V Kranju na glavarstvu so bili načrti nekaj časa v javni razgrnitvi. Pri lokacijskem ogledu pa so nasprotovali sosednji lastniki hiš in ugovarjali, da jim bo novi prizidek zaprl zrak in svetlobo in bodo zato njihove hiše manj vredne, lastniki pa bodo prikrajšani v svojih poklicnih dejavnostih (trgovinica, gostilna, krojač). Glavarstvo je te pritožbe kar v gradbenem dovoljenju zavrnilo (in jih usmerilo) na civilno pravno pot. Prizadeti so se v zakonskem roku pritožili na deželno vladu, ki je stavbno dovoljenje razveljavila z motivacijo, da je za izstavitev gradbenega dovoljenja v tem primeru pristojna občina Škofja Loka in ne okrajno glavarstvo. S takim manevrom bi se seveda otesli državnih prispevkov. Župni urad se je preko okrajnega glavarstva pritožil na ministrstvo za notranja dela na Dunaju. Župnik je porabil vse zveze, da bi se zadeva na Dunaju ugodno premaknila. Pisal je Francu Žitniku, okrajnemu glavarju v Kranju, ki mu je odgovoril, da ni upanja za ugodno rešitev. Februarja 1907 je notranje ministrstvo potrdilo razveljavitev deželne vlade in postopek je bil tedaj končan.

Še isti mesec je nato župnik zaprosil na občini za gradbeno dovoljenje, vendar je že marca vlogo s prilogami načrtov umaknil, ker je ponovno nameraval vložiti prošnjo za konkurenčno obravnavo, ki bi bila finančno zanj bolj ugodna.

Vzrok zavrnitvi gradbenega dovoljenja je bila seveda Centralna komisija za varstvo spomenikov na Dunaju, ki je takrat že večkrat uspešno posredovala in ji je bilo zadosti industrijskih neogotskih izdelkov.

Pascherjevi načrti so bili detajlno izdelani leta 1906 v 16 polah, od tlorisa do kamnoseških detajlov, perspektivne podobe, itd. Župnik je račune za načrte plačal, prepise računov pa je poslal na okrajno glavarstvo v Kranju.

Poglejmo te načrte, ki so bili spomeniškovarstveno zelo brezobzirni. Da bi župnik ne dvomil v arhitektovo kvaliteto, mu je ta v dokaz poslal podobico svoje cerkve sv. Jožefa v Gradcu (sl. 6). Stavba je tipičen primer historizma na prelomu stoletja. Tak stil je bil v tem času že v zatonu. Podobno bi seveda še bolj v »gotskem stilu« preoblekli loško cerkev. Stavbo bi podaljšali za eno travejo, kjer bi spodaj pridobili prostor za vernike, v empori pa za pevski kor. Obstoječi pevski kor bi podrli. Na zunanjsčini bi stavba dobila gotske opornike tudi v ladji, kjer jih niti ob času nastanka, 1471. leta, ni potrebovala, oziroma jih po tedanjem stilu v loškem primeru niso sezidali. Ves načičkan bi bil zvonik in cerkvena streha. Arhitekt je izdelal celo načrte kamnoseških detajlov, ki jih je seveda imel že zrisane od prejšnjih podobnih načrtov. Še največ lahko spregovore reprodukcije načrtov same (slika 7–9). Prav nič ni čudno, da je komisija take načrte zavrnila.

Leta 1908 se je župnik pričel dopisovati in dogovarjati za nove načrte z arhitektom Josipom Vancašem iz Sarajeva. Tega smo takrat pri nas že poznali iz zgradbe hotela Union v Ljubljani. Iz računov je razvidno, da je julija 1908 prišel v Loko, si stavbo ogledal in jo premeril. Začel je pripravljati nov projekt adaptacije, ker je menil, da Pascherjevi načrti niso dobri; Vancaševe skice in načrti iz let 1909 in 1910 so ohranjeni v nadškofijskem arhivu.⁶ Vancaševe prve skice Centralni komisiji niso bile všeč. Že marca 1909 so pisali z Dunaja škofijskemu ordinariatu in občini, naj župnik ne izvede nameravane adaptacije. V enajstih točkah je komisija naročila škofiji,

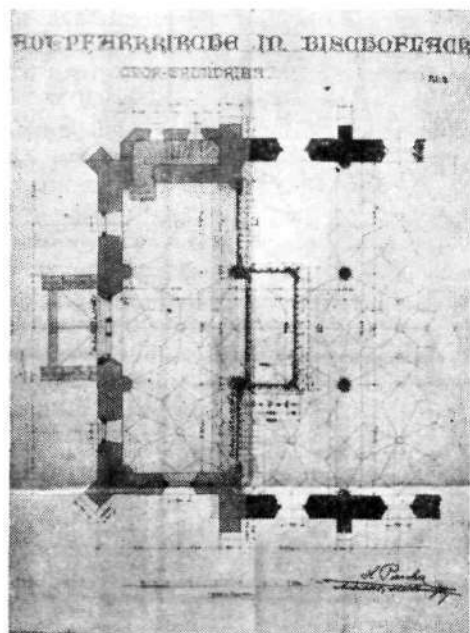
*Kirche „St. Josef“ in Graz
Architekt H. Pascher
Stadtbaumeister*

6 Pascherjeva
cerkev sv. Jožefa
v Gradcu

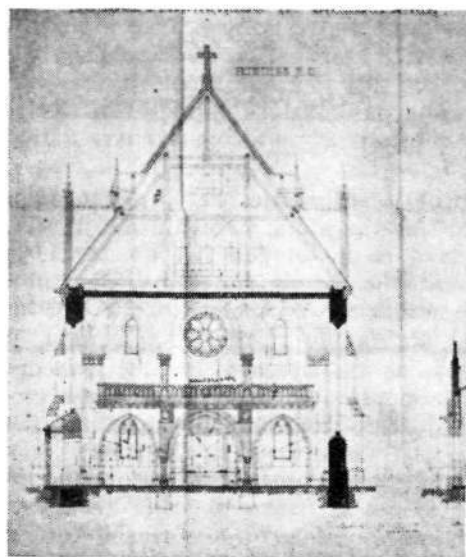
13/3 1906

kako naj spomeniškovarstveno adaptirajo obstoječe stanje brez prizidka, ki je bil načrtovan tudi pri Vancašu. Ohranijo naj vse stare elemente ali jih celo obnove. Na občino so pisali v tem smislu, da je stavba res umetnina, ki ji na Kranjskem ni dosti enakih, in je zato dragocena zapuščina. Centralna komisija je apelirala na ljubezen do domovine in je upala, da tak klic ne bo ostal neuslišan. Ko je Vancaš dognal, kakšne so razmere na Dunaju, je sam obiskal komisijo. Tu so imeli pripombe na njegovo izvedbo zahodne portalne partije. Obljubil je, da bo načrte popravil. Komisija tudi tem projektom ni bila naklonjena, kar je iz priloženih reprodukcij lahko razbrati (sl. 10). V računu za načrte je župnik napisal, da je te oddal Centralni komisiji in na škofijo. Leta 1910 sta župnik in arhitekt poravnala račune in zaključila sodelovanje.

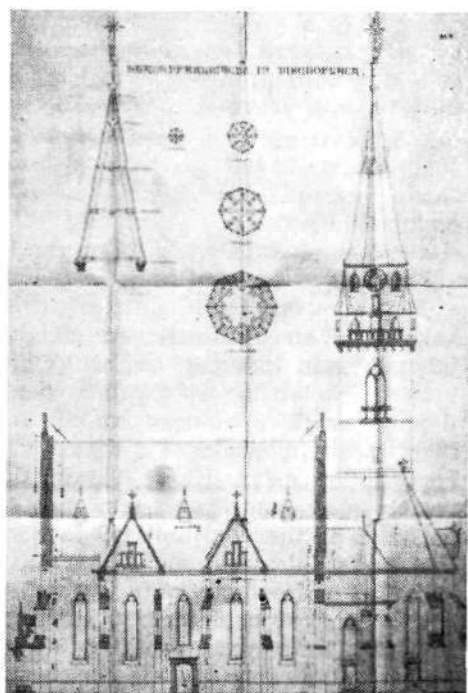
Centralna komisija pa je sama obljubila izdelati obnovitvene načrte decembra leta 1911. Župnik je prosil škofijo, naj na Dunaju posreduje, da bo do novih načrtov prišlo čimprej. Poleti leta 1912 si je razpadajočo cerkev

7 Skofja Loka: župna cerkev sv. Jakoba
— tloris prizidka H. Pascherja (1906)

9 Župna cerkev — pogled na južno pročelje in zvonik

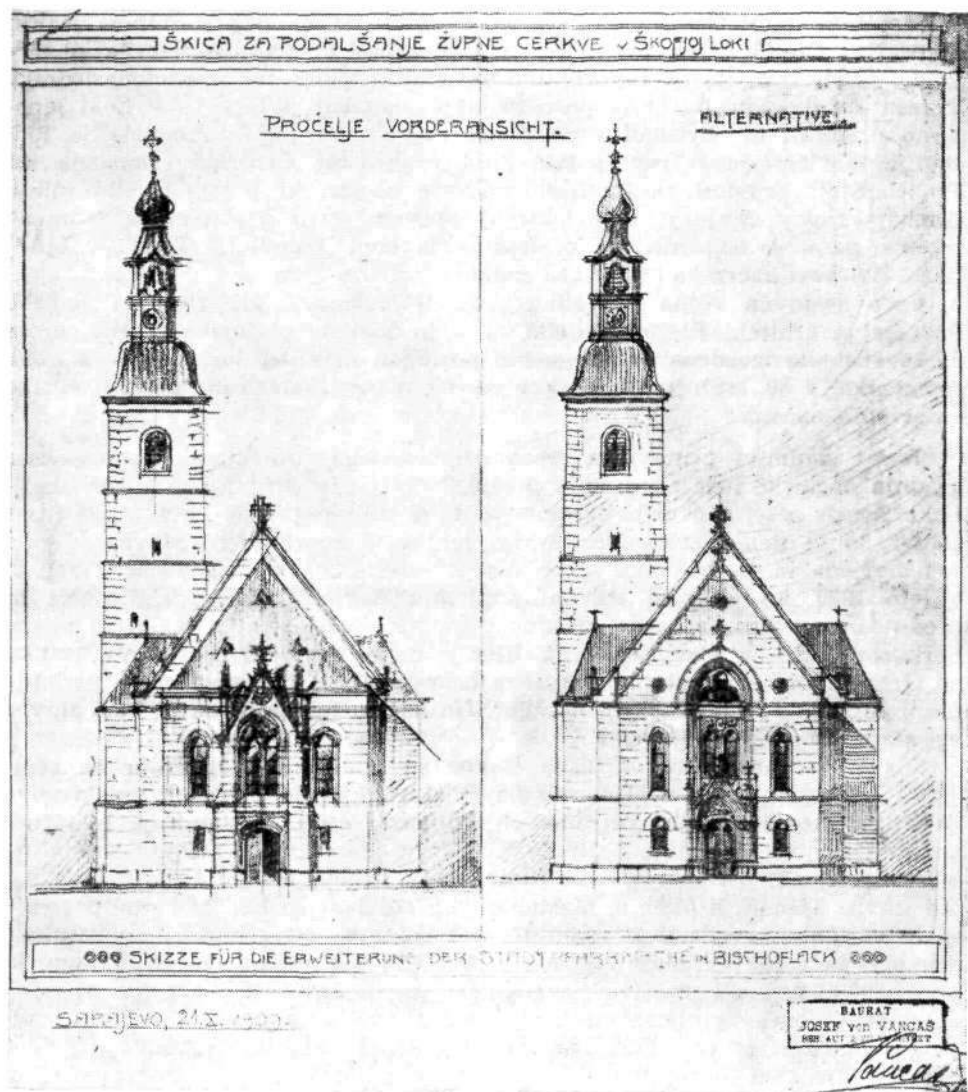
8 Župna cerkev v Skofji Loki — zahodni prerez prizidka

ogledal sam deželni predsednik in je obljubil, da bo o nevzdržnem stanju poročal na Dunaju. Ker spet ni bilo nič, je župnik naprosil deželnega glavarja dr. Šušteršiča, da je ta privatno koncipiral vlogo na prestolonaslednika Franca Ferdinanda, da bi ta posredoval pri komisiji. Vlogo so v Loki lepopisno prepisali in odposlali v rezidenco pri Salzburgu. Posredovala je tudi škofija. Končno je februarja leta 1914 praktikant Centralne komisije dr. France Stelè prinesel na Kranjsko njihove načrte, ki jih je izdelal tajnik komisije Holey. Stelè je k sodelovanju povabil tudi Vurnika, za tehnično izvedbo pa so se dogovorili z Jožefom Jakuschom iz podjetja Tönies v Ljubljani. Holeyevi načrti za sedaj niso znani.

Prva svetovna vojna je velike projekte pokopala, ideja pa ni zamrla. Pozneje je arhitekt Plečnik izdelal skice in maketo prizidave stavbe, ki bi pa seveda bila izvedena na drugačnih pozicijah in z več občutka do starega spomenika. V 30. letih je bila cerkev več ali manj rastavirana po spomeniško varstvenih načelih.

Tretji zanimivi primer na srečo neizvedenega projekta je nameravana gradnja občinske hiše za uradne prostore občine in drugih uradov v Škofji Loki. Spisov o tej zadevi je ogromno, zato si jih oglejmo le na kratko.⁷ Stari rotovž, ki še danes krasí Mestni trg, je postal neprimeren. Stavba je bila zanemarjena in je že dolgo sploh niso obnavljali. Prvi znani načrti segajo v leto 1929, ko je loški stavbni podjetnik Anton Ogrin izdelal načrt in predračun za ogromno novo uradno poslopje. Ta stavba bi stala na mestu Perkusove hiše na Spodnjem trgu, kjer je danes parkirni prostor na ovinku na Graben. Občina bi staro Perkusovo hišo odkupila in podrla, novo poslopje pa bi še podaljšali ob Grabnu navzgor. Na načrtu je pripis, da bi taka stavba veljala milijon in pol dinarjev.

Druge variante nove občinske stavbe so bile še: novogradnja na zemljišču Josipa Hafnerja v Karlovcu na Pristavi, kjer je pred leti zraslo novo naselje v Kopališki ulici oziroma ob Poljanski cesti. Varianta je bila tudi adaptacija hiše Valentina Sušnika-Kamrarja, danes bife zraven Krone na Mestnem trgu št. 33. Spet nova varianta je bila obnova hiše Martina Eržena, danes stavbe krčme pri Miholu, Mestni trg 24. Izdelane so bile že razne pogodbe za te variante, seveda le v osnutkih, kot ponudbe. Stvari pa so se zasukale drugače. Leta 1931 je občina dobila v last hišo zraven rotovža, proti jugu, ki jo je občini zapustil umrlí vojni superior, kurat Janez Klobovs (po njem se imenuje Klobovsova ulica). Občino je potem začela zanimati sosednja zgradba severno od rotovža. Lastnika, zakonca Straus, sta bila pripravljena hišo prodati. Vmes so nastopili silno zanimivi in daljnosežni privatni interesi, ki so mejili že na izsiljevanje. Banska uprava v Ljubljani je bila proti zidanju nove upravne stavbe in dokupu Štravsove hiše, vsaj v danih razmerah. V Ljubljani so menili, da ima občina dovolj prostora na magistratu in v novo pridobljeni Klobovsovi hiši. Občino je bremenil kredit za novo šolo, pa tudi staro šolsko poslopje bi lahko po izselitvi šole v nove prostore uporabili v upravne namene. Ohranjen je tudi protestno pismo loških meščanov, trgovcev in obrtnikov in drugih davkoplačevalcev iz leta 1930, kjer odločno protestirajo proti nakupom starih hiš za uradne potrebe. V pismu so zagrozili, da bodo storili vse potrebne korake, da preprečimo to namero, ker imamo pred očmi interes vseh davkoplačevalcev mesta Škofje Loke. Poudarjamo še posebej, da smo odločeni poslati v slučaju potrebe v tej zadevi deputacijo meščanov naravnost do banske uprave, kar blagovolite vzeti v vednost.*

10 Skica za prezidavo župne cerkve

Po zanimivih peripetijah pa je občina leta 1934 Štravsovo hišo le kupila. Iz Komuna je občina izgnala gasilce, ki so si morali sezidati nov dom. Komun je potem priključil svoji posesti Deisinger, Štravs pa je potem, ko je bilo vse tako urejeno, kot je bilo prav posameznikom, prodal hišo občini. Sedaj pa je imela občina v lasti tri zaporedne hiše in velika ideja je dorasla.

Ko je Škofja Loka leta 1936 dobila samostojno sresko načelstvo, je bila mestna občina kot največja občina v okraju in kot sedež načelstva, dolžna preskrbeti uradu poslovne prostore. Prostore so za določen čas najeli pri Kajbetu na »Placu«, v hiši dr. Toneta Jamarja — danes Mestni trg 5. Prostori

niso bili primerni. Prav to leto se je tudi zaradi tega spet obudila ideja o novem uradnem poslopju. V zvezi z lokacijo so se mnenja že razjasnila in je bila določena na mestu treh mestnih hiš. Proračune in idejne načrte je spet zelo resno izdelal Anton Ogrin. Vse tri hiše bi podrli. V novem poslopju na mestu vseh treh hiš bi bili občinski uradi, sresko načelstvo, pošta, mestna hranilnica, orožniki, financarji, cestni odbor, pozneje pa bi namenili prostore še Gremiju trgovcev in mestnemu muzeju (Muzejskemu društvu). Ogrin je pri svojih predračunih poudaril, da bi bila taka stavba, če bi stala kje drugje in bi ne bila vezana na podiranje, cenejša kar za 40 odstotkov. Na hitro so pogreli še misel na novo lokacijo v Kapucinskem predmestju, vendar ni jasno kje, verjetno nekje tam, kjer je sedaj Nama.

Marca leta 1937 pa je banska uprava po strokovnem mnenju spomeniško-varstvenega izvedenca dr. Franceta Stelèta podiranje hiš prepovedala. Dobesedno so v svoj dopis zapisali Stelètovo poročilo. *Ogledal sem si hiše št. 14, 16 in 18 na Mestnem trgu v Škofji Loki in prišel do sledečega zaključka:*

Interesi varstva spomenikov govorijo proti nameravanemu podiranju treh stavb, ki dobro harminirajo s starinskim miljejem Mestnega trga v Škofji Loki, ki je po svoji zaokroženosti pri nas že redke. Seveda stališče varstva spomenikov ne more iti tako daleč, da bi zahtevalo nedopustnost vsake spremembe in adaptacije, posebno kolikor gre za higienske ozire. Glede vseh treh hiš velja, da so njih dvorišča zanemarjena in da je sedanja razdelitev prostorov taka, da opravičuje željo po izboljšanju. Take adaptacije niso samo dopustne, ampak jih je treba celo priporočati. Koliko bi tako adaptirane stare zgradbe mogle zadostiti potrebam, ki jih hoče občina zadovoljiti, je drugo vprašanje. Upoštevati pa je treba tele momente:

1. *Glede notranjščin: Hiša št. 16. ima estetsko zelo pomembno in po svoji obliki starinsko arkadno dvorišče, ki naj ostane nedotaknjeno, kolikor pa so arkade v pritličju zazidane, bi jih bilo treba odpreti. Varovati bi bilo treba tudi v veži starinske portale, ki vodijo v pritlične prostore.*

Hiša št. 14. ima dvonadstropne arkade, o katerih velja isto kakor o srednji hiši.

Hiša št. 18. ima prav tako arkadno dvorišče.

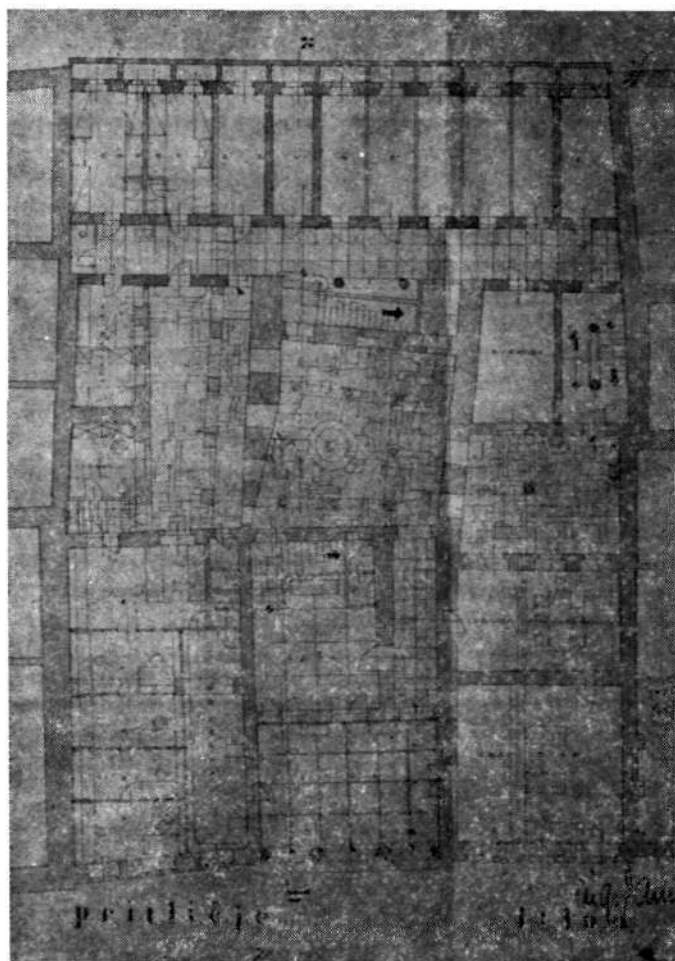
2. *Glede notranjih prostorov: V okviru danih možnosti bi se nanovo razdelili po potrebah in modernizirali.*

3. *Zunanjščina: Hiša št. 16. ima starinski polkrožno zaključeni portal, ki ga je treba ohraniti. Tudi hiša št. 14. ima ohranitve vreden star portal. Št. 14. in 16. imata preprosti fasadi, ki dobro ustrezata celotnemu okviru trga. Le št. 18. ima neokusno modernizirano fasado, katero bi bilo treba prilagoditi preprostim oblikam ostalih dveh. Za izrabo stavb pa je važno, da bi bilo mogoče brez škode za celoto trga dvigniti hišo št. 18. do višine njene sosedne hiše, katere streha štrli precej preko njene višine. Za finočutečega arhitekta bi bila ureitev skupine teh treh hiš zelo mikavna in hvaležna naloga. Več pa bi bilo proti interesom zanimivosti lepega škofjeloškega trga. Če pa želi mesto idealno rešiti problem, ki si ga je postavilo, bi bilo edino umestno postaviti novo mestno hišo izven starega mesta na primernem zdravem kraju in si jo urediti po sedanjih potrebah.*

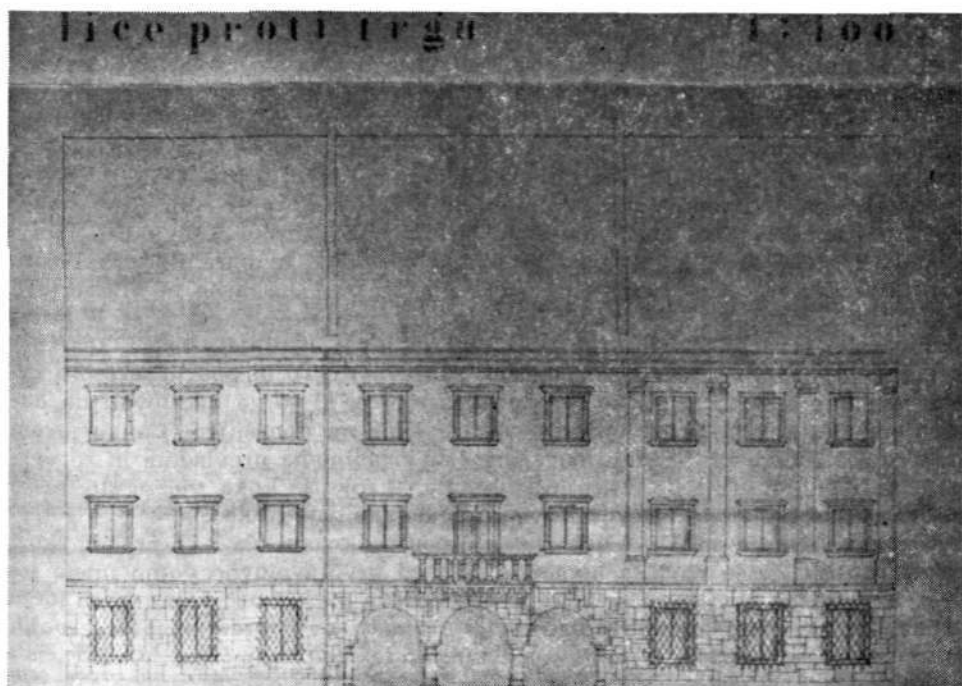
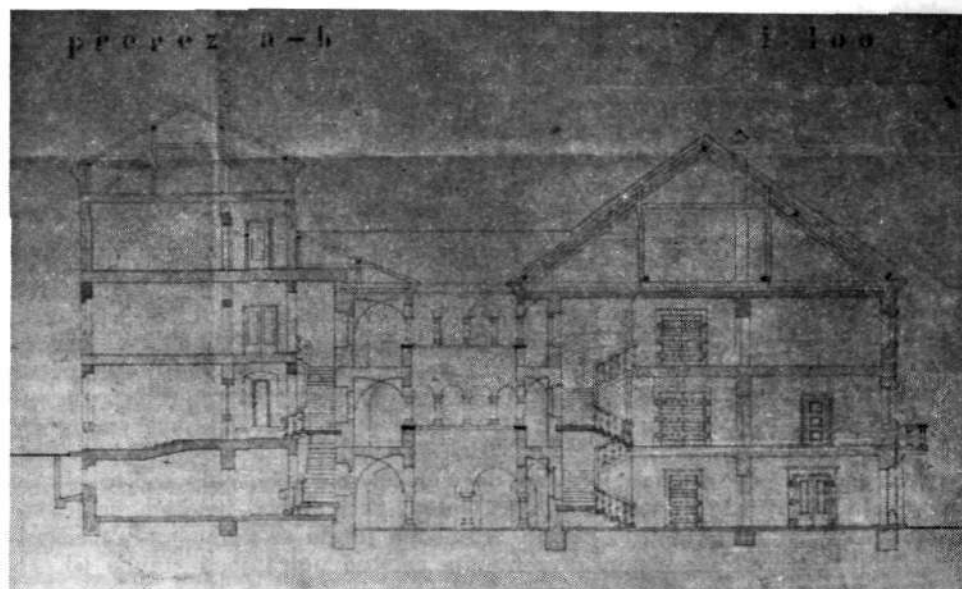
Leta 1939 je banska uprava menila, da se stavbe smejo adaptirati, dvoriščne trakte proti Klobovsovi ulici pa lahko celo podrejo in na tem mestu zgradijo novi trakt občine. Banska uprava je dala na razpolago svojega teh-

ničnega izvedenca ing. Adrijana Janca, ki je izdelal načrte aprila leta 1940. Arhitekt je bil bolj naklonjen predelavi hiš kot pa spomeniškovarstveni preoblike in je naredil tak načrt, da ga mu lastna hiša — banska uprava — ni odobrila. Januarja leta 1941 je tehnični oddelek banske uprave zavrnil načrte, ker so bili v nasprotju z izjavo spomeniškovarstvenega referenta dr. Stelèta iz leta 1937 in dr. Mesesnela iz leta 1939. Ta je prevzel in tudi v Loki nadaljeval spomeniškovarstveno dejavnost svojega predhodnika. Dr. F. Mesesnel je končno 8. marca leta 1941 dal soglasje k načrtom, ki so bili »izdelani po skupno določenih smernicah«.⁸

Že na pragu vojne so marca istega leta ustanovili adaptacijsko-gradbeni odbor, ki je sklenil rešiti finančno in tehnično vprašanje gradnje. Moledovanja za dotacijami pri ministrstvih v Beogradu že prej niso bila uspešna. Občina se je zavedala, da bo celoten strošek padel nanjo. Investicija je bila cenjena na okroglo 3 milijone dinarjev. Od tega denarja je občina »videla« svo- jega denarja približno 1 milijon, dva milijona pa bi nekje dobila iz kreditov.

11 Mestna hiša v Skofji Loki — tloris pritličja iz treh obstoječih stavb in novega dvorišnega trakta

12 Mestna hiša v Škoflj Loka — prerez in pročelje

Šlo je tako daleč, da so nekateri uglednejši občani zastavili svoj ugled in izrazili pripravljenost za prevzem poročstva za najeto posojilo. Zaprošili so za denarno pomoč pri obeh loških hranilnicah in pri Šeširju, od koder je takoj prišel negativen odgovor. Popravljeni in od spomeniškega referenta odobreni načrti pa, kot kaže, niso prišli več v Loko, saj so bile razmere že zelo napete zaradi bližajoče se vojne. Iskal sem ta popravljeni načrt tudi v Arhivu SRS in na Zavodu SRS za varstvo narave in kulturne dediščine, vendar povsod zaman.

Toliko na kratko, čeprav je bila popisana debela mapa spisov o vseh mogočih variantah in idejah. Poglejmo, kakšni so bili neodobreni Jančevi načrti iz aprila leta 1940. Arhitekt je delno ohranil staro obodno zidovje vseh treh stavb. Rušili pa bi v glavnem vso notranjo razporeditev. Popolnoma nov bi bil dvorišni trakt. Pri vseh stavbah bi ohranili arkadne hodnike, kar vidimo iz tlorisa in prereza. Popolnoma pa je arhitekt ohladil fasade na »Plac«.

Vzor za srednjo stavbo rotovža je mogoče našel pri ljubljanskem magistratu? Prav gotovo celoten projekt prav v fasadnem delu ni bil posrečen, če bi že notranjost in ostali lupinski del zgradb načrt še malo spoštoval. Do adaptacije ni prišlo. Kaj vse pa je stari rotovž skrival pod beležem, se je pokazalo pred leti ob obnovitvi fasade. Nujno pa je, da se bomo morali enkrat lotiti tudi dostojne obnove in prezentacije celotne notranjosti stavbe (sl. 11. in 12).

V razvoju spomeniškovarstvene misli v Loku ima prav gotovo velik pomen Osnutek uredbe o izvajanju regulacijskega načrta za mesto Škofja Loka, brez datuma.⁹ Po letu 1930 je banska uprava pričela priganjati občino, da naj izdela regulacijski načrt za mesto. Tak načrt, brez letnice, je ohranjen, vendar žal le tekstni del, brez map. Nastal je verjetno okrog leta 1930. Res je škoda, da tekstu ne moremo slediti po načrtih, saj tekst večkrat ni razumljiv, ko operira s številkami posameznih mestnih delov, karejev, itd. Prav dobro pa so pri tem projektu opisane cestne variante banovinske ceste skozi Škofjo Loko. Obe cesti skozi Loko, po Lontarku in čez Plac, bi ohranili in razširili. V prid razširitve ceste čez Plac bi podrli stavbe med Jesharno in Filaverjevo hišo, všteti Birollovo hišo, potem del Homanove hiše — vogal, kjer je sedaj pivnica, del stavbe, Mestni trg št. 1, kjer je lokal čistilnice Bistra, ter tudi Bogatajevo hišo ob Kapucinskem mostu, Blaževa 13. To bi podrli verjetno zaradi variante ceste skozi Loko brez novega mostu, ki so ga načrtovali na današnjem mestu brvi pri avtobusni postaji. Hiše na današnjem Cankarjevem trgu so res podrli, saj je ideja novega mostu popolnoma prevladala in so verjetno hoteli odpraviti tisto kitico loške himne — »Škofja Loka, velemesto, nikoli ni blo, pa tud ne bo, not peljajo krive ceste, da zaviti je težko.«

Časopis Jutro je pisal 7. februarja 1930 pod naslovom »Za lažji prehod skozi Škofjo Loko«, da je vojaška komanda že med prvo svetovno vojno imela izdelane načrte za novi most, vendar je bilo seveda prej konec vojne in se ideja ni realizirana. Pisec nadalje pravi, da *hite vnuki, da popravijo nazore svojih pradedov ter ustvarijo ne samo zgodovinski, temveč tudi trgovsko važnemu položaju Škofje Loke vse pogoje za razmah trgovine, tujskega prometa in letoviščarstva v mestu in okolici.*¹⁰

Bolj natančno se pomudi pri regulacijskem načrtu mesta in pri cestnih variantah pisec v Slovenskem narodu, z dne 24. 12. 1931, kjer hiti s pohvalami novih idej, za katere bo pač treba žrtvovati tudi nekatere loške staro-

žitnosti.¹¹ Vendar pustimo časopisne zapise in se povrnimo k virom iz občinskega arhiva.

V zvezi s pripravami za zgradbo novega mostu (1932) so pri občini ustanovili poseben odbor za zgradbo novega mostu v Škofji Loki. Ker sami niso imeli dovolj sredstev niti za najetje posojila, so prosili za denar in za kredite sreski cestni odbor v Kranju, bansko upravo in celo ministrstvo za socialno politiko in narodno zdravje v Beogradu za pomoč iz bednostnega fonda, ki bi ga izplačala banovina delavcem pri delu. Posamezni Ločani so pri Okrajni hranilnici v Škofji Loki podpisali izjavo, da bodo ob realizaciji mostu darovali večji znesek za gradnjo. Na oblastnih instancah so obljubili bolj »moralno« pomoč oziroma kredite na sredstva, ki pa jih ni bilo. Davkoplačevalci so se že leta 1933 ohladili do take mere, da so s posebno peticijo, s tremi stranmi podpisnikov, zavrnili nameravano gradnjo mostu. Občinski odbor in gradbeni odbor sta se še leta 1935 prizadevala pridobiti sredstva, vendar vedno zaman. Med vojno so še nadaljevali akcijo s podiranjem hiš, vendar do gradnje mostu ni prišlo. Po vojni pa smo le spoznali, da cestna varianta skozi mesto ni uresničljiva zato so na tem mestu zgradili mostiček za pešce, ki je skrajšal in povezal stari del mesta z novo razvijajočim se delom Loke (1961).

Pri varianti na Lontrku bi podrli del hiše Spodnji trg št. 5 in del sosednje stavbe, Spodnji trg št. 6; obe na levi strani ceste, v smeri proti jugu. Za rušenje je bila namenjena tudi Perkusova hiša, ki so jo res odstranili, vendar tudi zaradi drugih zadev, ne samo cestno-prometnih vzrokov. Na sedanji Poljanski cesti bi korigirali ves obcestni del hiš od Peharja — Poljanska cesta št. 1, do današnjega Avtokovinarja. Ohranjeni so celo odškodninski zneski, ki so jih namenili oškodovanim lastnikom hiš. Kakšne bi bile potem te stavbe, pa seveda ni razvidno, saj bi skoraj pri vsaki stavbi porezali le obcestne dele za nujno razširitev. Za koliko časa bi taka cestna varianta zadostovala, v načrtu ni predvideno, verjetno pa so mislili, da za silno dolgo, saj so za stanovanjske predele rezervirali kareje na levem bregu Selšice in Sore, kjer je prostor danes že nekaj let povsem zazidan, njim pa bi ta rezervacija zadostovala za 200 let. Ta urbanistični načrt (regulacijski načrt) ni bil sprejet, pa tudi drugega do vojne niso izdelali. Pri podrtih stavbah na Cankarjevem trgu je šlo za prestiž, katera varianta bo bolj prometna in zato za Loko pomembna. Od tranzita sta si obetala veliko tako Plac kot Lontrk, ki ga je potem tudi prevzel in ga še danes v obilni meri uživa v obliki hrupa in smradu avtomobilskih izpušnih plinov.

Vse do pred drugo svetovno vojno so tako na področju spomeniškega varstva imeli odločilno vlogo posamezni organi izven Loke (prej Dunaj, pozneje banska uprava — spomeniški urad), predvsem njihove avtoritete, ki so jih v Loki delno že upoštevali vsaj pri delih javnega značaja. Drugače pa je bilo pri gradnjah, adaptacijah in podobnih posegih v privatnem sektorju. Zaradi pomanjkanja spomeniškovarstvenega organa v Loki sami je prišlo že do velike škode na spomenikih v privatni lasti.

Leta 1936 je bilo ustanovljeno Muzejsko društvo v Škofji Loki, ki je s stalnim opozarjanjem občinskega odbora na neprimerne posege, odigralo pionirsko vlogo na tem področju. Poleg muzejskega odbora se je pokazala potreba po spomeniškovarstvenem odboru. Na občinski seji dne 7. oktobra 1938 so pod 11. točko v nadaljevanju razprave o razširitvi ceste na Grabnu pri Perkusovi hiši in v zvezi s podiranjem te stavbe zapisali: *Nato izneseta predsednik občine* (Matevž Ziherl, o. p.) *in Planina* (Lovro Planina, o. p.), *naj bi se na*

pobudo merodajnih osebnosti v Ljubljani, ki goje skrb za ohranitev zgodovinskih spomenikov Škofje Loke in njene arhitektonske tipičnosti, ustanovil »Odbor za ohranitev zgodovinskih spomenikov Škofje Loke«. Odbor naj bi sestavljali: en arhitekt, en umetnostni zgodovinar, nekaj članov tukajšnjega Muzejskega društva ter druge strokovno naobražene osebe, ki bi bile kakorkoli pripravljene sodelovati pri tej akciji. Da bi urejevanje mesta ne trpelo na enotnosti, naj se pritegne k sodelovanju le enega priznanega arhitekta, predvsem mojstra Plečnika iz Ljubljane.

Ker pa občina sama iz lastnih denarnih sredstev ne more financirati in prispevati k smiselnemu preurejevanju Škofje Loke, bi bila naloga tega odbora tudi, da izposluje pri gotovih ustanovah in oblastvih v to potrebne kredite in podpore. Soglasno sprejeto.

Zanimivo je, da so poleg strokovnega dela odbora, ki je bil še za današnje pojme posrečeno izbran, vsaj načelno nameravali urediti tudi finančni del službe odbora oziroma financiranja spomeniškovarstvenih posegov.

Decembra leta 1938 je občina s posebnim dopisom zaprosila za sodelovanje pri realizaciji odbora ravnatelja podružnice Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani, rojaka Stanka Sušnika. V dolgem dopisu so mu podrobno razložili, kar so zapisali že na občinski seji. Sušnik je občinskemu odboru predlagal za urejevalca urbanizma v Škofji Loki arhitekta Plečnika. V pismu županu je tudi omenil, naj se odborniki izjasnijo, ali so za srečanje z mojstrom Plečnikom, ker dosedanja praksa menjavanja arhitektov v Loki mestu ni bila v prid, arhitekti pa so bili užaljeni. Omenil je staro loško navado, da v Loki radi sedimo na dveh stolih. V začetku tridesetih let sta namreč delala v Loki že arhitekta Tomažič in Navinšek. Slednji je izdelal (1937—38) partijo med Kapucinskim mostom in cerkvijo (kapucinsko) ter prvi urbanistični red, ki pa se ga niso držali. Za Plečnika naj bi se v Loki opredelili za daljše obdobje, oziroma naj bi bil mestni arhitekt. Sušnik je zrežiral Plečnikov prihod v Loko in tedaj je mojster zapisal tiste lepe besede o Loki, ki smo jih v Razgledih sicer že objavili, vendar so vredne, da jih zapišemo še tukaj:

Mož, ki mi je danes ponudil sedež v svojem avtu, odšel je za pol ure v neki urad Škofje Loke. Bila je krasna v soncu in senci, vsa moja, prijemljiva, tiha, izumrla, polna muzike. — Na glavnem trgu ponašal se je edino policaj in vsi frizerji, beli kot golobi. Cerkev, sam sem bil v njej in Bog in vsa lepota. Dvorišče magistrata, belo in par pelargonij v arkadah. V sosednji hiši so zidarji na mesto bivših obokov nabijali štukaturo na ravne, nove plafonde. Skozi povečana okna »moderna« je bilo videti to barbarstvo. Vleklo me je, da bi obiskal »ključ Jesenkovich« — pa je avto klical — avanti... Z Bogom.

Pod zapis je Sušnik pripisal: *In le ta, ki s srcem čuti za Loko, bo tudi ustvaril res kaj lepega.*¹²

Dne 26. februarja leta 1939 je bil v kulturni prilogi Slovenca priobčen pogovor z novim banovinskim spomeniškim konservatorjem dr. Franom Mesesnelom, ki je v službi nasledil dr. Steleta. Naslov članka je bil: »O potrebi spomeniških ohranitev naših malih mest«. Večinoma je tekel pogovor o Loki in njenih urbanističnih in s tem povezanih spomeniškovarstvenih problemih. Ta sestavek smemo šteti za enega prvih zapisanih temeljnih kamnov spomeniškega delovanja za Škofjo Loko.

Dr. Mesesnel se je zavzemal za izdelavo regulacijskih načrtov za stara mesta, ki bi upoštevali spomeniškovarstvene komponente. Pri Loki se je si-

cer zavzemal predvsem za popolno ohranitev Placa in manj za ostale dele Loke, vendar je zapisal, da je treba ohraniti značaje tistih prvotnih jeder naših starih mest, iz katerega je mesto pognalo in ki daje mestu njegovo svojevrstnost. Škoda bi bila velika, da bi mi zaradi modernega motoriziranega prometa (1939 o. p.!) žrtvovali svoje tisočletje stare estetske zgradbe in arhitektonske kompozicije mest, ko ni nobene nujnosti. Ni treba namreč, da se tak promet razvija prav v tem jedru, kajti moderno načelo je, da se težki promet izpelje kolikor mogoče okrog mesta, jedro samo pa revitalizira.¹³

Žal pa se tako zastavljeno delo ni nadaljevalo. Iz nadaljnjih dokumentov ni razvidno, da bi ustanovili odbor. Mlado Muzejsko društvo je še naprej nosilo ta bremena, vendar so bili njih napor prekinjeni zaradi vojne. Po vojni je stara ideja spet oživila. V Škofjeloškem prosvetnem listu je bila leta 1954 objavljena danes že zgodovinska fotografija mojstra Plečnika v družbi Branka Berčiča in takratnega župana Svetka Kobala, ki prihajajo po klanecu od cerkve mimo Zofkeža na »Plac«.¹⁴ Loka je takrat dobila še arhitekta Toneta Bitenca. Najvažnejše pa je bilo, da so leta 1954 navezali stike z Ljubljanskim regionalnim zavodom za spomeniško varstvo in je bil s to potezo podan začetek organiziranega varstva spomeniške dediščine v Škofji Loki.

Opombe

1. Loški razgledi 18, 1971, str. 87—94 in Loški razgledi 16, 1969, str. 198—205. —
2. Nadškofijski arhiv, načrti za Crngrob, posebej, brez signature. — 3. Arhiv SRS, fond Spomeniški urad na Dunaju (Denkmalamt), oziroma Centralna komisija... Gradivo je Arhiv SRS šele prevzel in še ni v urejenem stanju. Zahvaljujem se arhivistkinji Emi Umekovi, ki me je na fond opozorila in mi omogočila vpogled v fond med urejevalnimi deli. — 4. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki (v nadaljevanju ZAL, Šk L.), Zupni arhiv Škofja Loka, fasc. III/19; Občina Škofja Loka, Zapisniki sej občinskega odbora Škofje Loke 1901—1910, t. e. št. 5, passim. — 5. Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine v Ljubljani, serija neprezentiranih načrtov. Pri načrtih za župno cerkev so tu ohranjeni le Pascherjevi načrti obstoječega stanja. — 6. Nadškofijski arhiv, načrti za Škofjo Loko, brez signature. — 7. ZAL, Šk. L., Občina Škofja Loka, Zadeve občinskega premoženja, t. e. 93 passim; Komunalne in gradbene zadeve t. e. 95 in 105 passim; Zapisniki sej občinskega odbora Škofje Loke 1938—1941, t. e. 9, passim. — 8. Arhiv Zavoda SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine v Ljubljani — Škofja Loka, poročilo 1941. — 9. ZAL Šk. L., Občina Škofja Loka, Komunalne in gradbene zadeve, t. e. 99, passim. — 10. Jutro, 7. 2. 1930. — 11. Slovenski Narod, 24. 12. 1931. — 12. Loški razgledi 21, 1974, str. 289. — 13. Slovenec št. 48, 26. 2. 1939. — 14. Škofjeloški prosvetni list III/3, 1954/55, Ob občnem zboru Muzejskega društva, 27. marca 1955.

Zusammenfassung

MISZELLEN AUS DEM DENKMALSCHUTZ IN ŠKOFJA LOKA

Die historischen Kunststile und das Erdbeben des Jahres 1895 lösten große Baueingriffe auch in alte Stilbauten aus. In Škofja Loka und Umgebung wurden derartige Eingriffe geplant, doch wurden sie glücklicherweise nicht ausgeführt. Im Jahre 1897 bestand die Absicht, aufgrund von Plänen Faleschinis die alte Kirche in Crngrob neugotisch umzuarbeiten. Geldmangel und die ablehnende Einstellung der Zentralkommission in Wien vereitelten den Beginn der Arbeiten. Zwischen den Jahren 1905 und 1914 beabsichtigte man auch die Pfarrkirche von Škofja Loka neugotisch umzugestalten. Die ersten Pläne dazu entwarf der Grazer Architekt Franz Pascher, die zweiten Josip Vancaš. Beide Projekte erwiesen sich als nicht annehm-

bar und so entwarf im Jahre 1914 der Sekretär der Zentralkommission in Wien Holeý einen Plan denkmalpfleglicher Erneuerung, der aber auch nicht verwirklicht wurde.

Nach dem ersten Weltkriege erhielt Slowenien seine eigene Denkmalschutzbehörde. Nach dem Jahre 1937 hatte die Gemeinde Škofja Loka die ernstliche Absicht, das alte Rathaus auf dem Hauptplatz abzureißen. Dieser Absicht widersetzte sich das Denkmalschutzamt mit Dr. Francè Stelè und darauf mit Franc Mesesnel mit Erfolg. Bis zum März 1941 versuchte man, in der Frage Übereinstimmung zu erlangen und erreichte unmittelbar vor dem Kriege einen Ausgleich zwischen der Banatsverwaltung und der Gemeinde Škofja Loka hinsichtlich der Adaptierung der drei in Frage kommenden Gebäude, doch verblieben diese wegen Ausbruchs des Krieges im selben Zustand, in dem sie sich bis heute erhalten haben.

Nach dem Jahre 1930 erhielt Škofja Loka einen Regulationsplan, der aber nie verwirklicht wurde. Ein großes Problem der Stadt war schon damals die Durchgangsstraße ins Poljanetal. Der Plan sah sowohl die Verbreiterung der Trasse durch den Unterplatz Lontrk als auch die Variante durch den Hauptplatz vor, beide Varianten hatten jedoch den Weiterverlauf der Trasse längs der jetzigen Poljanestraße gemeinsam. Am Lontrk wäre die Enge an der Stelle, wo der Platz einknickt, zu verbreitern und das Haus Perkus abzureißen (was auch wirklich geschah). Bei der Variante durch den Hauptplatz wären die Häuser am rechten Ufer der Selšica niederzureißen (was auch ausgeführt wurde) und ebenso ein Teil des Hauses Plave (Hauptplatz Nr. 1). An dieser Stelle verläuft jetzt der Fußweg, der über einen Brückensteg die Stadt mit der Busstation verbindet. Bei der Poljanestraße wäre vor allem die linke Seite bis zum heutigen »Avtokovinar« abzutragen. Neben dem Musealverein, der nach dem Jahre 1937 ähnliche Fälle zu überwachen begann, beabsichtigte man noch einen besonderen Denkmalausschuß einzusetzen, der aber vor dem Kriege nicht verwirklicht wurde. Zur Realisierung des organisierten Denkmalschutzes kam es erst nach dem Kriege, als diese Obliegenheiten 1954 von der jetzigen Regionalen Anstalt für Denkmalschutz in Ljubljana übernommen wurden.